

Х. Педагогіка. Проблеми підготовки спеціалістів

Гончарук Валентина,

м. Умань, Україна,

Гончарук Віталій,

м. Умань, Україна

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НА ЗАСАДАХ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими завданнями. Виклики часу зумовлюють тісне поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях.

На жаль, у наш час в українському суспільстві спостерігаємо таке явище, як кризу ідентичності особистості, основними ознаками якої є відсутність єдиної системи суспільних цінностей, світоглядна невизначеність, невміння орієнтуватися в складних соціально-історичних процесах. Тому саме українознавство як навчальний предмет у вищій школі та в загальноосвітніх навчальних закладах покликаний, з одного боку, забезпечувати студентів і учнів визначеним навчальною програмою обсягом знань про історичну та культурну самобутність українського народу в умовах світової глобалізації, а, з другого, – виконувати надзвичайно важливу роль засобу національно-патріотичного виховання дітей і молоді, особливо в умовах військових подій в Україні.

Беручи до уваги вищевикладені аргументи, можемо з упевненістю сказати, що вищі педагогічні навчальні заклади різних рівнів велику увагу повинні приділяти кадровій підготовці вчителів, здатних до реалізації в загальноосвітніх навчальних закладах ідей українознавства. Сьогодні українознавчий компонент має бути присутній у більшості навчальних

дисциплін, які викладаються у педагогічних вишах, що забезпечить у майбутньому збереження української ідентичності, розвій національної культури та усвідомлення себе носієм цієї культури.

Відтак проблема підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності, осягнення ними пізнавально-виховного потенціалу українознавства, його виразного національного спрямування з подальшим використанням його в загальноосвітніх навчальних закладах *потребує спеціального дослідження*.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На важливість професійної підготовки майбутнього вчителя вказували такі видатні педагоги, як Г. Г. Ващенко, О. В. Духнович, Я. А. Коменський, А. С. Макаренко, Й. Г. Песталоцці, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський.

Питання професійної підготовки педагога досліджували у своїх працях А. М. Алексюк, О. М. Коберник, М. І. Шкіль, М. Д. Ярмаченко (методологічні та методичні аспекти підготовки вчителя); О. В. Киричук, О. М. Хлівна, Т. С. Яценко (психологічні аспекти); А. М. Бойко, О. П. Кондратюк, Г. П. Пустовіт, К. І. Чорна (виховна діяльність педагога); С. І. Архангельський, Ю. К. Бабанський, В. І. Загвязинський, Н. В. Кузьміна, В. О. Сластьонін, Н. В. Хамітов, В. А. Яковлева (формування професійних якостей педагога).

Модель професійно-педагогічної підготовки, спрямовану на передачу майбутньому спеціалісту необхідних знань, умінь, навичок і, водночас, на виховання його як особистості, розробив І. А. Зязюн. Він вказував на необхідність перестановки акценту зі знань спеціаліста на його особистісні якості, що постають і як ціль, і як засіб підготовки до майбутньої професійної діяльності.

У різний час захищено кандидатські та докторські дослідження різнобічних аспектів виховання дітей та молоді засобами народознавства (Т. І. Люріна, Ю. Г. Підборська, Н. М. Соломко), підготовки вчителів до пошукової народознавчої діяльності та експедиційної роботи (В. А. Денисенко, М. О. Семенова, О. М. Семенов, З. О. Сергійчук, Н. П. Сивачук та ін.).

Однак вважаємо, що теоретичні та методичні аспекти застосування українознавства у процесі професійної підготовки студентів до навчально-виховної діяльності в загальноосвітніх навчальних закладах розроблені недостатньо.

Формулювання цілей. Мета нашого дослідження – розкрити особливості аудиторної та позааудиторної навчально-виховної роботи з українознавства у вищому педагогічному навчальному закладі, спрямованої на ефективну професійну підготовку майбутнього вчителя.

Виклад основного матеріалу. Аналіз філософської, психологічної, педагогічної літератури дає можливість визначити *підготовку* як процес оволодіння знаннями, уміннями і навичками, здобуття досвіду, потрібних для успішної діяльності. Підготовка поділяється на загальноосвітню, професійну і спеціальну. *Професійна* – забезпечення людини певним обсягом знань, умінь і навичок, необхідних у конкретній галузі діяльності – педагогічній, виробничій, економічній, естетичній і т. п..

Також професійна підготовка – це здобуття кваліфікації за відповідним напрямом підготовки або спеціальністю. У Законі України «Про вищу освіту» знаходимо такі визначення необхідних нам понять: «Кваліфікація – офіційний результат оцінювання і визнання, який отримано, коли уповноважена установа встановила, що особа досягла компетентностей (результатів навчання) відповідно до стандартів вищої освіти, що засвідчується відповідним документом про вищу освіту», «Компетентність – динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти», «Спеціальність – складова галузі знань, за якою здійснюється професійна підготовка» та «Спеціалізація – складова спеціальності, що визначається вищим навчальним закладом та передбачає профільну спеціалізовану освітньо-професійну чи

освітньо-наукову програму підготовки здобувачів вищої та післядипломної освіти» [1].

Складовою структури підготовки і її головним показником є *готовність* як стан бути готовим до чого-небудь, до конкретної діяльності, бажання приступити до виконання певної соціальної ролі. Так, К. К. Платонов охарактеризував готовність як єдність двох понять: бажання працювати, потреба в праці, що є результатом професійного навчання і виховання, як результат психологічної підготовки та психологічної мобілізації [2, с. 48].

Новий етап дослідження феномена готовності спостерігався у 70-х рр. ХХ ст. у зв'язку з інтенсивною розробкою різноманітних питань педагогічної діяльності (О. О. Абдуліна, Т. Ф. Бугайко, І. А. Зязюн, Н. В. Кузьміна, Н. Г. Ничкало, Д. Ф. Ніколенко, В. О. Сластьонін, Г. І. Хмелюк та ін.). Продовжилася дослідницька робота у цьому напрямку і в подальші роки й триває до нашого часу.

Особливої уваги заслуговує дослідження характеристик поняття готовності до професійної діяльності Є. Ф. Зеєра і Симанюк Е. Е. [3]. Вчений розглядає готовність як складне особистісне утворення на двох рівнях. На першому – готовність розглядається як бажання, прагнення оволодіти якоюсь професією, спеціальністю, на другому – як здатність, підготовленість до професійної діяльності. Готовність на першому рівні складається з таких компонентів: мотиваційного (зацікавленість професією), пізнавального (розуміння соціальної значущості, необхідності обраної професії), емоційного (гордість за професією), вольового (уміння мобілізувати свої сили, подолати труднощі на шляху досягнення мети).

На основі аналізу літератури з проблеми готовності студентів вишу до педагогічної діяльності, можемо констатувати, що готовність – це складна динамічна система, яка виражає сукупність інтелектуальних, емоційних, мотиваційних та вольових сторін психіки людини в їх співвідношенні із зовнішніми умовами і вирішуваними завданнями. Відтак *готовність учителя до професійної діяльності на засадах українознавства* містить у собі

оптимальний обсяг знань, практичні вміння та навички з дисциплін українознавчого циклу, психологічну установку на досягнення мети в реалізації набутого досвіду, виявляється у виховній діяльності та її результативності.

З 1998 року викладачі кафедри української літератури, українознавства та методик їх навчання (вони ж – співробітники науково-дослідної лабораторії «Етнологія Черкаського краю») Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини здійснюють підготовку вчителів української мови і літератури та українознавства за спеціально розробленою педагогічною моделлю. Така модель передбачає оволодіння студентами педуніверситету не тільки теоретичними знаннями з дисциплін українознавчого циклу (фольклору та етнографії України, української міфології, етнології та націології, українського дитинознавства, методики викладання українознавства та інших), а й практичними вміннями та навичками (вишивати, розписувати писанку, виготовляти народну іграшку, співати народні пісні й танцювати народні танці, здійснювати пошуково-експедиційну діяльність) [4, с. 139].

На заняттях разом зі студентами уточнюємо визначення поняття «українознавство» з урахуванням сучасних підходів. Ми поділяємо думку вітчизняного вченого О. Мостяєва про те, що українознавство як наука визначається у двох вимірах: 1) як наука, «котра вивчає Україну як природно-соціокультурну цілісність» і 2) «його ... можна вважати як науку про специфічні системоутворюючі чинники української культурно-цивілізаційної спільноти» [5, с. 39]. У процесі викладання українознавства ми керуємося наступними **принципами**: історизму, об'єктивності, системності, наступності (спадкоємності: наприклад, традицій і звичаїв), світоглядної зорієнтованості, системно-структурним тощо.

Основу змістового наповнення цього курсу становить вивчення етногенезу нації, відтворення історичної та фольклорної пам'яті, дослідження національної духовної та матеріальної культури, використання мудрого життєвого досвіду кращих її представників. Увесь навчально-виховний процес спрямовуємо на виховання у молодого покоління національних цінностей, на

формування у нього прагнення досягти ідеалу, оскільки розуміємо, що справа виховання без опори на систему національних цінностей приречена на загибель. Отже, науково-педагогічні працівники постійно удосконалюють зміст підготовки майбутнього вчителя українознавства, урізноманітнюють засоби, методи та прийоми викладання українознавчих дисциплін, а також виховують особистість, яка дбатиме про вивчення, збереження та популяризацію традиційної народної культури регіону.

Важливе місце в процесі підготовки вчителя українознавства посідають фольклорна та етнографічна практики, які здійснюються експедиційним методом. У процесі проведення польових українознавчих досліджень у студентів найкраще формуються навички фольклористів і етнографів-збирачів, які будуть їм необхідні під час здійснення такого ж виду діяльності з учнями. Уже з I курсу студенти обирають тему дослідження та зосереджено працюють над нею впродовж усього періоду навчання в університеті. Результати своєї науково-дослідницької роботи вони представляють у вигляді дописів до газет, курсових і кваліфікаційні робіт. Також проводять педагогічні експерименти у загальноосвітніх навчальних закладах, під час яких перевіряють ефективність запропонованих ними педагогічних умов, розроблених методичних рекомендацій.

Хочеться наголосити на тому, що сьогодні викладачі дбають про підсилення військово-патріотичного компоненту українознавства, основу якого становить козацько-лицарська сміливість і стрілецька звитяжність, а також усвідомлення кожним студентом високого рівня духовного розвитку нації, високих моральних основ українського суспільства, кращих традицій державницького управління.

Та незважаючи на значні досягнення як науковців, так і практичних працівників у справі дослідження означеної проблеми, сьогодні виникли значні перешкоди на шляху їх здійснення й впровадження на практиці. Так, реорганізаційні заходи Міністерства освіти і науки, зокрема, нові зміни у системі вищої освіти (вилучення етнології з переліку наукових спеціальностей і

спеціальностей вищої освіти, а українознавства – з навчальних планів вишів) ведуть за собою зникнення цієї навчальної дисципліни у всіх закладах освіти. Очевидно, що згортання науково-дослідницької роботи з етнології, припинення викладання українознавства означає переривання плідних здобутків, занепад наукових шкіл, руйнування педагогічних моделей підготовки науковців і вчителів. Тому науково-педагогічна еліта намагається (вже вкотре за всю історію викладання українознавства) довести необхідність викладання цієї навчальної дисципліни в сучасних умовах та доцільність продовження наукових досліджень у цій галузі.

Розв'язанню актуальних проблем у справі підготовки вчителів, викладачів і науковців до викладання народо- й українознавства в середніх навчальних закладах і вишах було присвячено «Семінар про перспективи підготовки кадрів з народознавства та координацію дослідницької діяльності ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України» (Київ, 4 березня 2015 року) [5]. Учасники цього семінару розробили конкретний план заходів, серед яких важливим є здійснення підготовки освітніх і наукових працівників народо- (україно)знавчого вишколу.

Щороку Міжнародні науково-практичні конференції та конкурси наукових робіт, олімпіади з українознавства для молодих учених і учнів старших класів загальноосвітніх шкіл, на яких обговорюються результати сучасних досліджень з українознавства, історії України, української етнології та фольклористики, регіонального краєзнавства, фольклорно-етнографічної експедиційної роботи, проводить Науково-дослідний інститут українознавства (м. Київ). Після кожного такого заходу приймається резолюція, яка передбачає конкретні шляхи розв'язання багатьох українознавчих проблем.

Тож сподіваємося, що незабаром українознавство буде повернене як повноцінний навчальний предмет у навчальні заклади різних рівнів та етнологія як окрема галузь наукових досліджень у спеціальні наукові установи.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальшого розвитку в цьому напрямку. Отже, розроблена в Уманському державному педагогічному

університеті модель професійної підготовки майбутнього вчителя-філолога на засадах українознавства передбачає цілісний розвиток особистості студента, який успішно застосовуватиме українознавчі знання, вміння та навички у своїй професійній діяльності. У процесі аудиторної та позааудиторної навчально-виховної роботи з українознавства особлива увага приділяється формуванню національної самосвідомості студента та вихованню найкращих особистісних рис, моральних цінностей, що сприятиме виробленню в нього активної життєвої позиції – виховувати своїх учнів у національному дусі.

У подальшому увагу дослідника в означеному напрямку мають повернути критерії та рівні готовності студентів-філологів до професійної діяльності на засадах українознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс] // – режим доступу : <http://vnz.org.ua/zakonodavstvo/111-zakon-ukrayiny-pro-vyschu-osvitu>
2. Платонов К. К. Краткий словарь системы психологических понятий : учебн. пос. для учебн. завед. / К. К. Платонов. – М. : Высш. школа, 1984. – 174 с.
3. Зеер Э., Сыманюк Э. Компетентносный подход к модернизации профессионального образования / Э. Зеер, Э. Сыманюк // Высшее образование в России. – 2005. – № 4. – С. 23–30.
4. Денисенко В. А. Підготовка майбутнього учителя-філолога до проведення експедиційної роботи з учнями загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / В. А. Денисенко / Інститут професійної освіти АПН України. – К., 2003. – 323 с.
5. Семінар про перспективи підготовки кадрів з народознавства та координацію дослідницької діяльності ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України (Київ, 4 березня 2015 року) // Народна творчість та етнологія. – 2015. – № 2. – С. 32–52.